

Мирослава Костенко

КОСТЕНКО Мирослава Терентіївна – аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія, сучасні проблеми етики.

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

У статті розкриваються деякі теоретичні аспекти розуміння людської гідності у контексті сучасного філософського дискурсу. Проаналізовано соціальні виміри пізнання людської гідності, які полягають у її реалізації в буденному житті, поведінці, професійній діяльності, ставленні до оточуючих, суспільній взаємодії. Закцентовано увагу на тому, що людська гідність є елементом мікропараметрів ціннісної структури особистості. Дається характеристика поняття «національна гідність» та її важливість у світлі сучасних суспільно-політичних кризових явищ, її тлумачення в сучасній українській філософській думці.

Обґрунтовано концептуальне бачення людської гідності у контексті філософії свободи. Установлено, що гідність та свобода для українців це не просто слова - це сенс життя протягом усіх віків, боротьба за свою землю, за самостійність, за незалежність. Захист гідності є основною засадою організації суспільства, а відмова від моральних цінностей людини збіднює життя та позбавляє його сенсу. Гідність як надцінність не лише оцінюється вище від інших цінностей, вона може у деяких випадках ставити їх під сумнів і заперечувати. Нова моральна траєкторія, визначена сучасною українською філософською думкою, пов'язується з етикою гідності та утверджується шляхом переоцінки існуючих цінностей. Гідність у вищому духовному сенсі не лише постає як стандарт, виходячи з якого можна скласти судження щодо інших, звичайних, цінностей, вона радикально змінює людське

уявлення про суспільну значущість, у деяких випадках відкидаючи колишні ідеали.

Ключові слова: *свобода, воля, гідність, людина, суспільство, особистість, буття, свідомість, моральна самосвідомість, честь, категорія.*

Постановка проблеми. Сьогодні увагу соціуму привертають болючі питання зазіхання на територію України російського агресора, тривалі військові дії на Сході нашої країни, втрата суспільних цінностей, суспільно-політичні кризові явища у державі. Ці проблеми протягом усього існування незалежної української держави ось уже чверть століття є наріжними в сучасному національному філософському дискурсі. Доля України, події на Майдані, свобода людини, честь та гідність українців та вміння «бути людиною» стали об'єктами досліджень і роздумів сучасних мислителів. Їхні праці згодом трансформувалися в своєрідний напрям у сучасній філософській думці – філософія свободи, що ілюструє місце людини та її цінностей в соціумі, значення свободи для українця та роль людської гідності як невід'ємної засади формування громадянського суспільства.

Гідність людини в сучасних умовах свого існування набуває метаетичного та актуального характеру, це не дивно, адже розвиток соціуму та його культури неможливий без вільних людей, які мають почуття власної гідності. З огляду на це дослідження людської гідності у сучасному українському філософському дискурсі є важливим, оскільки має істотний світоглядний вплив на подолання сучасної суспільної кризи в Україні.

Метою статті є здійснення дослідження специфічних особливостей розуміння гідності людини в сучасному українському філософському дискурсі.

Ступінь розробки проблеми. Дослідження людської гідності в сучасному українському філософському дискурсі окреслюється працями сучасних українських філософів та етиків. Об'єктами для підготовки статті стали монографія М. Дойчика, книги М. Поповича та В. Малахова, які тривалий час досліджували питання гідності в умовах сучасної суспільної кризи в Україні. М. Дойчик, аналізуючи ідею людської гідності від Античності до Модерну, акцентує увагу на її особливій ролі і важливості вивчення у час суспільно-політичних перетворень у нашій державі. Особливості сучасного стану людської гідності досліджені В. Малаховим. Указуючи на прямий зв'язок людської гідності з іншими життєвоважливими цінностями, науковець називає їх нехтування припиненням буття людини загалом. М. Попович

одним з перших філософів надав свободі екзистенційного значення і поєднав її з національною ідентичністю, гідністю. Він стверджував, що національна приналежність створює для людини простір вільного володіння власним потенціалом, коли подальший розвиток цієї волі означає вихід за межі замкнених світів, опанування новими досвідами і культурними горизонтами. Філософ акцентував увагу на гідності людини та порівнював її з імунітетом, немов передбачаючи події 2014-го року. У його працях свобода та гідність тісно переплетені поняття, у яких начеб-то раніше соціум не відчував гострої потреби, проте втрата яких неможлива, як наголошував М. Попович вони є «аксіоматичними і елементарними» (Петренко, 2017).

Незважаючи на велику кількість праць, системного дослідження, присвяченого людській гідності у контексті сучасного українського філософського дискурсу не спостерігається.

Основна частина. Зважаючи на сучасний стан аксіологічної сфери суспільства, що характеризується певним знеціненням гуманістичних ідеалів та втратою світоглядно-етичного підґрунтя, важливо визначити суть та місце людської гідності, адже вона протягом століть залишається сутнісною ознакою існування та формування етичної системи всього людства.

М. Дойчик, характеризуючи актуальність питання ідеї гідності, відмічав її особливу роль у суперечливих умовах становлення громадянського суспільства в Україні. Дослідник вказав не просто не девальвацію цього питання, а й на буття екзистенційного загострення (Дойчик, 2018, с. 25).

У сучасному українському філософському дискурсі людська гідність постає багатоплановим поняттям, зміст якого істотно трансформується від чинників соціокультурного середовища та історичного розвитку. Як зауважує М. Дойчик, людська гідність у найпоширенішій змістовій конотації – це етична категорія, що позначає цінність людської особистості, або у випадках, коли вона використовується для позначення морального ставлення людини до самої себе у результаті самоактуалізації власних потенцій (Дойчик, 2018, с. 27). Також науковець доводить, що історико-філософський дискурс щодо концепту гідності людини є необхідним у тому сенсі, що він сприяє визначенню всіх семантичних рівнів, можливих смислових вимірів цього поняття, допомагає розкрити його істинну природу. (Дойчик 2018, с. 78).

Сучасний український етик Віктор Малахов характеризував гідність як форму санкціонування моральної свідомості особистості, підкреслюючи, що це не просто самооцінка, а деякий її ціннісний стандарт (Малахов, 2014, с. 223). Людська гідність, на думку вченого,

висвітлює принципову цінність індивіда як людини взагалі, як представника людства, саме цим і визначаючи моральний стандарт його самооцінки. Утвердити, обстояти, втратити гідність особа здатна лише в такій гранично широкій перспективі – в проекції власного індивідуального Я на загальнолюдські потенції, цінності й ідеали (Малахов, 2014, с. 226). Розуміємо, що проблема людської гідності - це й проблема забезпечення поваги до кожного індивіда, його людських прагнень і прав з боку соціуму, а нестача цього й нині залишається відчутною моральною вадою нашого суспільства.

Таким чином, зазначеному В. Малаховим (Малахов, 2014) розумінню людської гідності, відповідає філософське бачення її. Людина здатна до трансцендування, тобто до виходу її за межі наявного буття, у сферу постійно оновлюваних можливостей і перспектив.

Гідність є необхідним сутнісним компонентом людяності, на рівні зі свободою, любов'ю, творчістю, нехтування одного з цих компонентів порушує особливості буття людини, її моральність та цінності. Як влучно зазначив, В. Малахов: «Поняття людської гідності органічно пов'язане з інтересами творення, захисту й розвитку таких цінностей, як Істина, Добро, Краса. Відповідно до цього гідність порушується тоді, коли вона не має умов виправдання свого призначення, тобто коли вона не може досягнути істину й красу. Людська гідність принижується тоді, коли заважають особі в її розумовому розвитку, пошуках істини, досягненні правди... Будь-яке приниження Істини – приниження людської гідності» (Малахов, 2014, с. 228). Отож, бачимо прямий зв'язок людської гідності з іншими цінностями. На жаль, сучасний стан суспільно-політичної ситуації в нашій країні ілюструє традиційну ваду українського соціуму – приниження свободи та гідності, обмеження прав, а свідомість власної людської гідності називають не найсильнішою стороною сучасників. Варто запам'ятати твердження В. Малахова як аксіому: «Утвердження людської гідності – нагальне завдання як нинішньої культури загалом, так і окремої особистості... гідність була й є вищою цінністю, тож будь-яке зазіхання, будь-яке приниження її є таким же злом, як знищення самої людини» (Малахов, 2014, с. 229).

Таким чином, людська гідність відбиває ті притаманні моральності загалом тенденції до універсалізації й гуманізації цінностей особистісного буття, без яких неможливе повноцінне існування людства.

З давніх часів людська гідність тісно пов'язана зі свободою, волею, без одного з цих елементів моральної свідомості особистості не може існувати іншого. Філософія свободи М. Поповича тісно пов'язана з поняттям правової особистості, адже у ньому реалізовані воля і відповідальність, честь та гідність, співвідношення смислу індивідуальної

дії з принципами суспільного буття. (Попович, 2016, с. 187) Мислитель зазначає, що правова особистість у будь-якій державі – швидше продукт ідеалізації реальності, адже існує суб'єкт – громадянин і психологічний індивід, при наявності відповідальності, почуття власної гідності, поваги до закону та психологічного Я, ми можемо говорити про успішне становлення громадянського суспільства і саме з цього починається цивілізаційна Європа (Попович, 2016, с. 188). Якщо за порушення санкцій є покарання, то за порушення свободи чи посягання на гідність людини – сором і покаяння. Проте зазвичай, як зауважує філософ, людина живе в таких умовах, що між спотиканням чи паданням, будучи вільною і маючи власну гідність, легше пристосуватися до стихії та суспільної течії (Попович, 2016, с. 207). Подальший розвиток свободи та гідності людини означає вихід за межі цієї замкненої структури, для когось це вихід з комфортного і безпроблемного існування, для когось страх до появи нового. Варто пригадати лише події на Майдані, перші заворушення, сміливість студентів боротися за інакше життя та протидіяти загальній суспільній думці, на нашу думку, у цьому і є сенс твердження «бути людиною».

Книга «Філософія свободи» М. Поповича (Попович, 2018) є ілюстрацією стану честі і гідності у сучасному українському соціумі після подій 2014 року. Вчений досліджує основні цінності людини, гасла, якими керувалося суспільство під час Революції Гідності, характеризує ставлення до свободи та гідності сьогодні. У своїй праці «Філософія свободи» він прагнув осмислити події, що відбувалися у нього на очах, порівнюючи їх зі світовим досвідом розвитку, шукаючи їхні корені в історичних джерелах українського народу, в особливостях української ментальності. Ця книга — це пошук істини на перехресті національних і світових шляхів культури й науки, у ній тісно переплетені поняття гідності і свободи українця (Костенко, 2018, с. 122).

Філософія свободи М. Поповича не несе якихось важких зарозумілих термінів чи тверджень, це характеристика умов нормального людського існування, що базується на джерелах свободи та гідності. Гідність людини філософ порівнює з імунітетом, який мов захисна оболонка оберігає особистість індивіда, вона повинна бути, як і честь, дорожчою багатства та самого життя (Попович, 2016, с. 213). Звісно, нав'язати гідність людині чи запевнити її у важливості гідності, як і створити суспільство, де б повністю викоринилось зло, неможливо. Філософ зазначає, що у своїх діях людина часто зустрічається з ситуацією, коли рішення, згідне з законами і моральнісними звичаями, буде хоч і формально правильним, проте нелюдським. Саме у цьому, на думку М. Поповича, і є найбільша загроза моральним цінностям

суспільства, оскільки вибір меншого зла деформує саму систему оцінок і призводить до принципу «мета виправдовує засоби» (Попович, 2016, с. 226).

У час трансформації суспільних цінностей відбувається деперсоналізація, адже суспільство через владу над особистістю може знищити особистість і там, де культура особистої свободи і відповідальності мала довгу історію і стала культурою повсякдення (Попович, 2016, с. 236). Мирослав Володимирович вдається до історичної ретроспективи, згадуючи концтабори та тюрми, ГУЛАГ, прикро те, що сучасна ситуація в українському соціумі теж легітимована страхом. Розростання насильства означає не тільки розширення його обсягів на нові кола суспільства, а й злам досягнень цивілізації, способів співжиття, цінностей, вироблених століттями розвитку людини (Попович, 2016, с. 238).

М. Попович у своїх поглядах на свободу зіставляє сучасні гасла-цінності з цінностями попередніх культур, адже така формула як *liberte, egalite, fraternite* – «свобода, рівність, братерство», що стала гаслом Великої французької революції, була і провідним мотивом подій 2014-го року, уособивши в собі ще й поняття честі, національної гідності та державності (Попович, 2016, с. 312).

Внутрішньо вільна людина, як вважав М. Попович, здатна в певних рамках жертвувати собою та іншими задля досягнення мети; якими є ці рамки – це залежить від її моральності такою ж мірою, як і від зовнішніх обставин. Вчинок гідної людини, за роздумами М. Поповича, морально вартісний не тоді, коли вимагає великих душевних затрат, а тоді, коли він здійснюється незалежно від розміру затрат і не наносить шкоду людській гідності (Попович, 2016, с. 318).

Прогнозуючи майбутнє, філософ зауважує, що кожен з нас повинен жити й діяти в трикутнику «я-ми-вони», ця структура хоч і досить специфічна, проте становить підґрунтя менталітету національної спільноти і є прикладом колективної відповідальності, що ґрунтується на індивідуальній свободі, гідності та відповідальності за вчинки у соціумі. На жаль, дедалі частіше ми задумуємось про гідність, коли стаємо учасником конфлікту чи знаходимось в його епіцентрі, проте М. Попович у книзі «Бути людиною» визначає цю людську цінність як внутрішнє багатство, яке індивід може розкрити у суспільстві (Попович, 2016, с. 326).

Глибоке вивчення праць М. В. Поповича дозволяє стверджувати, що це не просто філософські книги, це полікомплексні дослідження з етики, соціальної філософії, історії, що включають в себе психологічні та педагогічні настанови для читача. Виклад наукового матеріалу фі-

лософа контрастно різниться від цитування політичних діячів, використання наукових тверджень до згадування анекдотів. Пильно приглядаючись до сучасних подій в Україні, він здійснив трансформаційний аналіз понять «свобода», «відповідальність», «гідність», надаючи їм нового значення та увівши новий напрям в українській філософській думці – філософія свободи.

У книгах «Філософія свободи» та «Бути людиною», автор пробуваючи свідомість громадян, закликає до важливості усвідомлення суспільних норм і необхідності їх дотримання, незалежно від матеріальних чи духовних затрат, чого б це не коштувало людині. За роздумами М. Поповича гідність українця – те, що перебуває між свободою та примусом, це особистий вибір кожного. Гідність у працях вченого розглядається як джерело хоробрості, совісті, чесності, мов захоплива робота для кожного із нас і це те, що може надати сенсу нашому існуванню – дбати про свою гідність.

За філософією М. Поповича варто розглядати свободу, справедливість і солідарність не тільки як вищі суспільно-політичні цінності і макропараметри суспільного життя, а й як мікропараметри особистої ціннісної структури, що переживаються у психологічному вимірі та містять в собі особисту честь та гідність (Попович, 2016, с. 316). Таким чином, людська гідність є структурним елементом мікропараметрів ціннісної структури особистості.

У книзі «Філософія свободи» М. Попович характеризує поняття «національна гідність», розуміючи під нею вияви до єднання, до гонору, що відрізняє українців від багатьох поневолених народів. Вчений, згадуючи Революцію Гідності, зазначає: «Якби не було Майдану, в тому числі і Помаранчевого, була б брежнєвська епоха, тільки з кров'ю. Ми підійшли до червоної риски і переступили через неї. Майдан – це був той факт переступання, який назавжди буде робити нашу психіку здатною подолати мертвотну атмосферу, яку створює безмежна влада. Історія залишила українцям прагнення до свободи. Це прагнення більш сильне і, може, більш спокійне, ніж дух Стенки Разіна. І це вилилося у психологію козацтва, яка змогла протриматися абсолютно несподівано, вижити в російських трущобних умовах аж до наших днів» (Попович, 2018, с. 91). М. Попович надає гідності українця особливого значення. Гідність та свобода – для українців це не просто слова, для нашого народу це сенс життя протягом усіх віків. Це – боротьба за свою землю, за самостійність, за незалежність. Підсумовуючи значення гідності в українському суспільстві, учений зазначає, що захист гідності є основною засадою організації суспільства, а

відмова від моральних цінностей людини збіднює життя та позбавляє його сенсу (Костенко, 2019, с. 128).

Схожої думки дотримується і О. Артюшенко, зазначаючи, що національна гідність – морально-психологічна чеснота, що вибудовує високоморальну патріотичну поведінку у державі відносно інших громадян, усвідомлення своєї суспільної ваги та обов'язку (Артюшенко, 2017, с. 11). Погодимось, національна гідність хоч і є вужчою за змістом ніж людська, проте має глибокий і важливий зміст, є ключовою ознакою громадянина своєї держави. Можемо констатувати, що на сучасному етапі розбудови української держави національна гідність знаходиться в постійній боротьбі за своє існування та місце серед цінностей українців.

Висновки. Аналізуючи сучасний український філософський дискурс, підсумуємо: людська гідність є особливим екзистенційним станом людини, виражаючи її самооцінювання як свідомої особистості, самоповагу, особистісну цінність. Сьогодні погляди українських дослідників на цю цінність особистості носять не лише філософсько-етичний характер, людська гідність на сучасному етапі розбудови громадянського суспільства має патріотичні, сміливі, національні, вольові, хоробрі, совісні, чесні витоки. Уміння «бути людиною», «право бути собою» нині стало ключовим завданням кожного українця, що трансформується у зв'язку з навколишніми обставинами в сенс буття. Отож, людська гідність у сучасному українському філософському дискурсі стала системним багатовимірним поняттям, яке, знаходячись у постійній боротьбі за своє визнання, є невід'ємним параметром суспільного життя.

Список використаних джерел

- Артюшенко О. Гідність як цінність буття сучасного українського суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 10. С. 7–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2017_10_3
- Дойчик М. В. Гідність людини як цінність буття суспільства. *Історія філософії як школа думки* : збірник на пошану професора Степана Возняка (до 85-річчя з дня народження). Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. С. 513–514.
- Дойчик М. В. Ідея гідності в історії європейської філософії: монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2018. 394 с.
- Костенко М. Гідність у сучасному українському соціумі. *Філософські обрії* : наук.-теорет. журн. Київ ; Полтава, 2019. Вип. 41. С. 121–131.
- Малахов В. А. Етика : курс лекцій. Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. 214 с.

- Малахов В. Право бути собою. Київ : Дух і Літера, 2008. 336 с.
- Петренко М. Філософія свободи в контексті проблеми людської гідності. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2017. Вип. 49. С. 142–156. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/926>
- Попович М. В. Бути людиною. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2013. 224 с.
- Попович М. В. «Свобода від» і «свобода для». *Проблеми сутності свободи: методологічні та соціальні виміри*. матеріали наук.-теорет. конф., м. Київ, 26 жовт. 2007 р. Київ, 2007. С. 3–8.
- Попович М. В. Філософія свободи / упоряд.: Л. Ф. Артюх, Н. Б. Вяtkіна. Харків : Фоліо, 2018. 523 с.

References

- Artiushenko, O. (2017). Hidnist yak tsinnist buttia suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Dignity as the value of being a modern Ukrainian society]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolozhichni studii*. [Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political sciences], 10, 7-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2017_10_3 [in Ukrainian].
- Doichyk, M. V. (2013). Hidnist liudyny yak tsinnist buttia suspilstva [Human dignity as the value of society]. In *Istoriia filosofii yak shkola dumky* [History of philosophy as a school of thought]. (pp. 513-514). Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
- Doichyk, M. V. (2018). *Ideia hidnosti v istorii yevropeiskoi filosofii* [The idea of dignity in the history of European philosophy]. Ivano-Frankivsk : Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
- Kostenko, M. (2019). Hidnist u suchasnomu ukrainskomu sotsiumi [Dignity in modern Ukrainian society]. *Filosofski obrii* [Philosophical horizons], 41. 121-131 [in Ukrainian].
- Malakhov, V. A. (2014). *Etyka: kurs leksii* [Ethics: a course of lectures]. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” [in Ukrainian].
- Malakhov, V. (2008). *Pravo buty soboiu* [The right to be yourself]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Petrenko, M. (2017). *Filosofia svobody v konteksti problemy liudskoi hidnosti* [Philosophy of freedom in the context of the problem of human dignity]. *Naukovyi visnyk. Seriia “Filosofia”* [Scientific Bulletin. Philosophy Series], 49, 142-156. Retrieved from <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/926> [in Ukrainian].
- Popovych, M. V. (2013). *Buty liudynoiu* [To be human]. Kyiv: VD “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
- Popovych, M. V., Artiukh, L. F. & Viatkina, N. B. (Comps.). (2018). *Filosofia svobody* [Philosophy of Freedom]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Popovych, M. V. (2007). “Svoboda vid” i “svoboda dlia” [“Freedom from” and “freedom for”]. In *Problemy sutnosti svobody: metodolozhichni ta sotsialni*

vymiry [Problems of the essence of freedom: methodological and social dimensions]: Proceedings of the International Conference (pp. 3-8). Kyiv [in Ukrainian].

Kostenko M. T.

HUMAN DIGNITY IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN PHILOSOPHICAL DISCOURSE

The study presents several theoretical aspects of understanding human dignity in the context of modern philosophical discourse. The paper analyzes social dimensions of human dignity cognition, which include its realization in everyday life, behavior, professional activity, attitude to others, social interaction. It highlights human dignity as an element of microparameters of personality value structure. The article provides an outline of the “national dignity” concept and its importance in light of modern socio-political crisis, its interpretation in modern Ukrainian philosophical thought.

In the article we present a conceptual vision of human dignity in the context of philosophy of freedom. It was found that dignity and freedom for Ukrainians are not just a matter of words; they were the meaning of life over all ages, they meant the struggle for their land, for nationhood, for independence. The protection of dignity is the basic principle of society organization, and rejection of human moral values impoverishes life and deprives it of meaning. Dignity as the super-value is not only valued higher than other values, it can, in some cases, even question and deny them. The new moral trajectory, defined by modern Ukrainian philosophical thought, is connected with the ethics of dignity and is affirmed through the reassessment of existing values. Dignity in the highest spiritual sense not only appears as a standard on the basis of which it is possible to make judgments on other “ordinary” values, it fundamentally changes human perception of social significance, in some cases rejecting the old ideals.

Key words: *freedom, liberty, dignity, human, society, personality, existence, consciousness, moral self-awareness, honour, category.*